

УДК 340.11

М. Г. Хаустова,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ З ІНШИМИ ЮРИДИЧНИМИ ПОНЯТТЯМИ

У статті аналізуються поняття правової системи та її взаємовідносини з іншими юридичними феноменами правової дійсності, такими як правова надбудова, механізм правового регулювання, правова дійсність та правове життя. Визначаються їх загальні ознаки, обсяг правових категорій, що входять до їх складу і структур, та взаємний вплив юридичних феноменів один на одного та на суспільні відносини в цілому.

Ключові слова: правова система, правова надбудова, механізм правового регулювання, правове життя, правова дійсність, правове середовище.

Для поглибленого аналізу правової системи необхідно з'ясувати взаємозв'язок цього поняття з іншими юридичними феноменами правової дійсності. Незважаючи на те, що питання про дані співвідношення вже розроблялися вітчизняними правознавцями, Л. А. Луць справедливо підкреслює, що й сьогодні має місце його ототожнення з близькими за змістом, але нерівнозначними правовими явищами (системою права, механізмом правового регулювання, правовою дійсністю, правовим життям) [12, с. 23, 24].

Слід особливо зазначити, що в усіх подібних випадках йдеться про взаємозалежні поняття, одне з яких, більш вузьке, охоплюється іншим, але при цьому аж ніяк не втрачає свого автономного значення [20,

с. 132-134]. Категорія «правова система» дає можливість не тільки охопити собою весь комплекс правових явищ, а й увявити в системному зв'язку організацію і взаємодію всього правового як особливого феномена нашого громадського життя [9, с. 12].

До дослідників окремих аспектів вказаної проблеми слід віднести таких вчених, як С. С. Алексєєв, М. І. Байтін, Л. А. Луць, М. І. Матузов, А. В. Малько, А. Х. Саїдов, Ю. А. Тихомиров, Л. Б. Тіунова, М. М. Файнберг та ін.

М. І. Байтін зазначає, що «поняття правової системи насамперед співвідноситься з такими категоріями, як правова надбудова, механізм правового регулювання, механізм правового впливу, правова основа дер-

жавного і громадського життя» [5, с. 38]. Із даного висловлювання виходить, що проблема співвідношення названих юридичних категорій достатньо актуальна, практично значуща й тому потребує подальшої розробки.

Поява терміна «правова система» поряд з такими, як «правова надбудова», «механізм правового регулювання», «система права», «право», не випадково має й об'єктивні передумови як теоретичного, так і практичного порядку.

Традиційно у вітчизняній літературі з теорії права розглядалося питання про співвідношення понять «правова система» і «правова надбудова». Сьогодні теж є сенс звернутися до аналізу цього співвідношення, маючи на увазі відносність останнього терміна, хоча б тому, що воно відбивало першу в науковій літературі спробу цілісного розгляду правової сфери життя суспільства. Раніше в юридичній літературі висловлювалася думка про тотожність понять «право» й «юридична надбудова». Зокрема, Я. Ф. Миколенко, широко трактуючи термін «право», відзначав, що «право виражається в трьох різних, але взаємозалежних між собою формах: у нормах права, у правовідносинах й у правосвідомості» і що «всі ці три форми

вираження і здійснення права і становлять юридичну, або правову надбудову» [17, с. 51]. На думку С. С. Алексєєва, поняття «правова система» та «правова надбудова» за обсягом майже збігаються. У той же час в останню із зазначених категорій, яка охоплює всю сукупність правових явищ даного суспільства по відношенню до базису, включається також не панівна правова ідеологія, всі форми та прояви правосвідомості, що протистоїть діючій правовій системі, частина надбудови. Цілісний, системний характер явищ правової дійсності, що утворює правову надбудову, свідчить саме про їх єдність і взаємозв'язок, що відображені в понятті «правова система» [3, с. 69].

Правова надбудова розглядається як досить складне суспільне явище, що відрізняється гармонійною єдністю різних елементів – правових поглядів, правових установ і правовідносин. Вона характеризується взаємодією всіх її елементів, їхнім тісним зв'язком, що не допускає взаємовиключення або поглинання одного елемента іншим. У той же час елементи юридичної надбудови мають відносну самостійність й утворюють власні, якісно-своєрідні підсистеми з багаторівневими структурами. Це дозволяє виявити й визначити в рамках системи

основний елемент, який відіграє роль центральної ланки, що відповідно впливає на функціонування всіх інших елементів надбудови. Безумовно, центральне місце в юридичній надбудові, як зазначав М. І. Матузов, посідає право, що формується під впливом економічних, культурних, політичних, ідеологічних та інших умов життя суспільства [16, с. 25].

Якщо категорія «правова надбудова» згідно з методологічними установками того часу вказувала на місце розташування всіх правових явищ у суспільній системі щодо економіки, то «правова система» була покликана відбити внутрішні, структурні, функціональні системні зв'язки правових явищ. Особливість правової надбудови вбачалася у більш тісному й безпосередньому зв'язку з економікою, в тому, що правова частина дійсності відображає економічні процеси й істотно на них впливає у формі правових поглядів, правових установ і правових відносин.

Поняття правової надбудови й правової системи розглядаються як такі, що мають загальні риси й одночасно відрізняються один від одного за низкою параметрів, зокрема за: а) змістом, б) порядком утворення, в) елементним складом, г) цільовим навантаженням,

д) функціональним призначенням [16, с. 26]. Подібність полягає в тому, що «обидва поняття відбивають результат пізнання й охоплюють усі правові явища суспільства» [22, с. 53]. І «правова система», і «правова надбудова» – категорії, що становлять собою складні структурні утворення, елементи яких перебувають у тісному зв'язку й підпорядковані деяким загальним закономірностям.

Однак у цьому випадку важливіше зосередити увагу на відмінностях [22, с. 53], які полягають у наступному:

1) правова надбудова й правова система – категорії, що не збігаються за змістом: перша найчастіше розуміється як сукупність пов'язаних між собою трьох компонентів – правових поглядів, правових установ і правових відносин: надбудова відбиває найзагальніший рівень правової системи, тому тут увага концентрується на більш узагальнених проявах правової дійсності – правових ідеях (правосвідомість), правової дійсності (правовідносини), правових інститутах (норми права); друга становить собою «суто» юридичне поняття, досить широке, складне, що дозволяє оперувати ним при науковому аналізі всієї правової дійсності [1, с. 393];

2) у розглянутих категоріях різний порядок утворення. Пра-

вова система переважно створюється державою і є її інструментом, засобом вираження державної волі, регулювання суспільних відносин. Хоча, безумовно, не всі компоненти цієї системи створюються безпосередньо владою. Правова культура, правосвідомість, правова ідеологія є продуктом усього суспільства або окремих його соціальних груп, прошарків, класів. Але елементи, на які держава спирається при проведенні в життя своєї політики (право, суд, юридична практика), створюються безпосередньо ним. У кожному суспільстві й державі функціонує своя правова система, використовувана для захисту його інтересів;

3) правова надбудова і правова система, як уже відзначалося, за елементним складом різні;

4) категорії «правова надбудова» і «правова система» несуть різне цільове навантаження: перша розкриває місце розташування правових явищ насамперед щодо економіки, друга служить головним чином для вираження внутрішніх зв'язків правових явищ, їхньої організації, структури;

5) розходження між зазначеними категоріями проглядається в їх функціональному призначенні. Правова система відбиває розвиток правової реальності,

розкриває функціональний аспект права, дозволяє глибоко і всебічно досліджувати особистість як основного носія багатьох юридичних якостей, адресата й виконавця правових приписів. Завдання і призначення правової надбудови – показати залежність юридичних явищ від матеріальних умов життя суспільства, їх взаємозв'язок.

Завдання та призначення правової надбудови – продемонструвати залежність юридичних явищ від матеріальних умов життя суспільства, відповісти на гносеологічне питання: що первинне і що вторинне.

Але, звичайно, правова система і правова надбудова – явища правової дійсності, тісно взаємозалежні. Саме правова система, характеризуючи цілісність і необхідний зв'язок елементів правової надбудови, дозволяє розглядати останню як органічну систему.

Категорія правової системи органічно та багатосторонне пов'язана також з поняттям *механізму правового регулювання*.

При характеристиці правової системи розглядаються всі її елементи, виявляється їх єдність та відмінності, самостійність та залежність один від одного, встановлюються структура та порядок зв'язків між ними. Механізм же правового регулювання передбачає

визначення природи взаємодії елементів правової системи, пошук відповіді на питання, яким чином вони пов'язані між собою та які специфічні функції виконують у системі. Усі три категорії – «правова надбудова», «правова система» та «механізм правового регулювання» – надають можливість оцінювати правові явища в їх діалектиці.

Правова система містить юридичні компоненти (право, законодавство, правовідносини та ін.) у вигляді узгодженого, збалансованого, цілісного утворення. Механізм же правового регулювання розкриває перед нами динаміку цього поняття. Тобто він характеризує ефективність, дієвість, результативність права й охоплює ті елементи, за посередництва яких здійснюється специфічно-юридичний нормативний вплив права на суспільні відносини, іншими словами – сам процес правового регулювання. Як зазначив С. С. Алексєєв, поняття «механізм правового регулювання» – настільки ж широке, як і поняття «правова надбудова». Воно також включає до себе всі існуючі в даному суспільстві правові явища, але характеризує їх у процесі функціонування, тобто не в статичному, а в динамічному вигляді [3, с. 69].

Схожість механізмів правового регулювання, правової

надбудови та правової системи полягає в їх структурній характеристиці. Як і для правової надбудови, первинною основою правового регулювання є економічні потреби. Особливості виробничих відносин базису визначають не тільки необхідність правового регулювання, але й його характер, значення у житті суспільства, конкретний зміст.

Механізм правового регулювання – єдина система юридичних засобів, що забезпечують ефективний правовий вплив на суспільні відносини. На думку С. С. Алексєєва, процес правового регулювання містить у собі три основні стадії: регламентування суспільних відносин, дію юридичних норм, реалізацію суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Цим трьома стадіями відповідають три основні елементи механізму правового регулювання: а) юридичні норми, б) правовідносини, в) акти реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків [2, с. 227].

Нормативна основа розглядуваного механізму правового регулювання має значення вихідного елемента, оскільки саме від неї розгортається ланцюг усіх інших юридичних явищ, задіяних у цьому процесі. На даному етапі уповноважені суб'єкти формулюють (санкціонують) і викладають

у різних правових джерелах (нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах тощо) юридичні норми загального характеру, правила поведінки людей, у яких визначаються дозволені й необхідні правові форми взаємодії учасників суспільних відносин, а також конкретні обставини (юридичні факти), що зумовлюють зміни в їх правовому становищі.

На цій же стадії механізму правового регулювання додатково до правових норм інколи підключаються й такі юридичні засоби, як акти тлумачення правових норм (інтерпретаційні акти), необхідність в яких обумовлюється, з одного боку, загальним характером правових приписів, що інколи ускладнює їх однакове розуміння, а з іншого – недоліками, яких припускалися на етапі юридичної регламентації суспільних відносин.

Перехід до наступної стадії механізму правового регулювання пов'язаний з виникненням між суб'єктами права за наявності передбачених правовими нормами юридичних фактів індивідуалізованих правових зв'язків, правовідносин, сторони яких наділяються суб'єктивними юридичними правами та обов'язками. Установлення правових відносин дозволяє їх учасникам розпочати безпосереднє здійснення програм поведінки,

що становлять зміст реалізації правових норм.

Ще однією стадією механізму правового регулювання є застосування норм права, що завершується реалізацією норм права. На даному етапі суб'єкти правового спілкування здійснюють свої юридичні права й виконують покладені на них юридичні обов'язки. Якщо при цьому характер поведінки вказаних осіб узгоджується з вимогами юридичних приписів, позначка правового регулювання досягнута, отже, механізм правового регулювання спрацював.

Особливу роль у правовому регулюванні суспільних відносин відіграє правосвідомість, яка опосередковує всі стадії механізму правового регулювання, так чи інакше пов'язані зі свідомо-вольовою поведінкою соціальних суб'єктів. До інших чинників, що суттєво впливають на функціонування механізму правового регулювання, належать правова культура населення й законність. Ці правові явища створюють своєрідний фон для правового регулювання і в такий спосіб, залежно від їхнього стану, підсилюють або ж, навпаки, знижують його позитивний ефект [7, с. 416].

Що стосується законності та правопорядку, то вони є показниками ефективності діяльності органів держави, що забез-

печують функціонування юридичного механізму, правового регулювання, але не належать до сукупності засобів, що здійснюють безпосередній правовий вплив на суспільні відносини.

Центральною й головною ланкою механізму правового регулювання вважається право й виникаючі на його підставі правовідносини. Останні виконують функцію втілення юридичних норм у життя, тобто становлять основні правові засоби, за допомогою яких відбувається реалізація варіантів поведінки, закладених у цих нормах.

Таким чином, механізм правового регулювання та правова система різняться за елементним складом, функціональним призначенням й обсягом змісту. Механізм правового регулювання – категорія, що включає в себе значно меншу кількість елементів, ніж правова система, оскільки далеко не всі юридичні явища беруть безпосередню участь у правовому регулюванні. Ці поняття співвідносяться як частина та ціле.

У понятті правової системи виражаються в першу чергу цілісність та взаємозв'язок відповідних елементів, а у понятті механізму правового регулювання акцентується увага на функціональній стороні, процесі правового регулювання суспільних відносин.

Як зазначає С. С. Алексєєв, найширше правове поняття, що охоплює всі без винятку правові явища, – це «*правова дійсність*» [4, с. 48]. Це все – у світі правових явищ. Проте в цьому гранично широкому понятті вирізняються активні елементи, які так чи інакше стосуються позитивного права й тісно пов'язані між собою. Це і є правова система. Отже, на думку вченого, правова система відрізняється від правової дійсності тим, що вона поєднує в собі найбільш активні елементи правової дійсності – правосвідомість, право та юридичну практику, які так чи інакше стосуються позитивного права [2, с. 168]. Аналізуючи ці елементи та категорії, С. С. Алексєєв дійшов висновку, що саме поняття «*правова система*» дозволяє охопити всі зазначені явища та зберегти в чіткому, «не розмитому» вигляді категорію, яка відображає головне у правовій дійсності, саме інституційне, соціальне, нормативне утворення – об'єктивне право. Як зазначив науковець, саме поняття «*правова система*» дозволяє охопити на основі юридичних норм у єдності та взаємозв'язку всі конститутивні елементи правової дійсності та окреслити загальну конструкцію діючого права в тій чи іншій країні. Саме задля цього було виокремлено поняття «*національна*

правова система» – право даного суспільства (країни) як історично конкретного соціального організму.

Цю ж думку підтримує й А. В. Поляков, стверджуючи, що під правовою дійсністю в широкому значенні цього слова необхідно розуміти не тільки дійсність самого права, але й усіх явищ, так чи інакше пов'язаних із правом (включаючи правову патологію, наприклад, правопорушення). Правова дійсність – це інтерсуб'єктивна соціальна дійсність, яка взята в особливому ракурсі. Це ракурс життєвого світу права, світу «озвичаєного», в якому екзистенційно укорінено кожен правовий суб'єкт і де створюються правові розуміння та правові інтерпретації. На думку дослідника, правова система являє собою явище, інтелектуально виділене із правової дійсності, та включає в себе не всі правові феномени, а лише ті, що безпосередньо взаємодіють із соціальним суб'єктом (суспільством), забезпечуючи можливість соціальної об'єктивації, інтерналізації (включаючи легітимацію) правових текстів конкретного суспільства [19, с. 613-614].

З думкою даного науковця не погоджуються О. В. Малько і В. А. Затонский, стверджуючи, що категорія «правова система» не виступає самим широким

правовим поняттям і не має можливості охопити собою все, що є юридичного в суспільстві, всю юридичну сферу, середовище. Автори вважають, що найбільш широким правовим поняттям є «*правове життя*», яке характеризує собою не тільки сукупну впорядковану та невпорядковану правову дійсність, але й процес історичного розвитку права в цілому, основні етапи його еволюції [14, с. 8]. Цим категорія «правове життя» відрізняється від категорії «правова дійсність». Пропонуючи впровадити в категоріальний апарат юридичної науки нове, більш об'ємне за змістом поняття – «правове життя», дослідники відмічають, що ці дві категорії, тобто «правове життя» та «правова система» цілком можуть «мирно співіснувати», збагачуючи та доповнюючи один одного [Там само, с. 9-10].

На думку, О. В. Малько, *правове життя* – це форма соціального життя, яка відображається переважно у правових актах та правовідносинах і характеризує специфіку та рівень правового розвитку даного суспільства, відношення суб'єктів до права та ступінь задоволення їх інтересів. Категорія «правове життя» набуває все більшої наукової та практичної значущості. Саме вона покликана відобразити суперечливу юридичну дій-

сність, що складно розвивається, та нерозривний зв'язок різних правових явищ з усіма іншими сферами життєдіяльності суспільства – економічною, політичною, моральною, релігійною та ін. Як однопорядкове поняттям суспільного, економічного, культурного, духовного релігійного життя поняття правового життя використовується для узагальненої оцінки правової обстановки в конкретно-історичних умовах дійсності та правової поведінки соціальних груп, верств та окремої особи. Правове життя дозволяє оцінювати умови, в яких воно існує, та детермінуючі її умови: тип правової системи, стан законодавства, рівень правової культури та правової активності, правовий менталітет суспільства та його окремих спільнот, режим законності та правопорядку, в цілому правову атмосферу суспільства, правові очікування та реальну поведінку людей у правовій сфері, характер дії права, відношення влади до права та ін. Правове життя відображає особливості та рівень правової дійсності, відношення суб'єктів до права, правових установ та міру задоволення засобами права своїх інтересів [6, с. 396].

Без поглибленого дослідження категорії «правове життя» неможливо повною мірою зрозуміти саме право, його витoki,

причини становлення, логіку розвитку. Саме різномірні юридичні реалії, які об'єктивно існують, потребують відповідних юридичних приписів, правил, норм.

Можливо виокремити наступні ознаки правового життя:

1. Воно виступає складовою частиною та особливим різновидом суспільного життя, оскільки право – це соціальний інститут, адаптований до особливостей життя конкретного народу. «Правове життя, – підкреслював І. М. Михайловський, – є тільки частиною більш широкого поняття – соціальне життя» [18, с. 38].

2. Правове життя пов'язується з юридичними правилами поведінки (приписами) та з відповідними юридичними наслідками. «І як основною ознакою поняття правове життя є наявність юридичних норм, так і основною, характерною ознакою поняття «соціальне життя» є наявність соціальних норм взагалі, тобто різного роду правил, які регулюють розклад спільного життя людей, їх взаємні стосунки...» [Там само, с. 39-40].

3. Правове життя – це одна з умов існування державно-організованого суспільства, оскільки покликане певним чином оформлювати особисте, державне та суспільне життя.

4. Правове життя – частина духовної практики народу, найбільш яскраво демонструє особливості тієї чи іншої нації, її специфіку, менталітет. Як вірно зауважив І. О. Ільїн, «правове життя підлягає загальному та основному закону духовного розвитку та є, подібно до релігії, філософії, науки, мистецтва та духовної творчості, різновидом єдиного життєво-духовного творення», «правове та політичне життя повинно залишатися вірним своїм глибоким... коренням; а ці корні мають духовну природу» [8, с. 37].

5. Правове життя тісно взаємопов'язане з економічним та політичним життям. Перше більшою мірою виступає по відношенню до останнього у вигляді своєрідної форми. Разом із тим воно може, як відомо, здійснювати зворотний вплив на економіку та політику стимулюючого та стримуючого характеру. Враховуючи, що економічні та політичні фактори в цьому сенсі співвідносяться з юридичними відповідно як зміст та форма, вивчати правове життя у чистому вигляді, як це пропонував Г. Кельзен, було б недостатнім. «Якщо соціологія права воліє розкрити закономірності правового життя, – відмічав Е. Єрліх, – то їй необхідно займатися також і суспільними та економічними явищами, тому що розвиток

права може бути правильно зрозумілим тільки у зв'язку з суспільним та економічним розвитком» [Цит. за: 10, с. 82].

Правове життя містить комплекс усіх правових явищ – як позитивних, так і негативних складових. До перших слід віднести саме право (що відображає права людини, ідеї справедливості, гуманізму, свободи тощо); правову систему в цілому; механізм правового регулювання; законні правові акти (правомірні дії, їх результати, юридичні документи); юридичні дії (як різновид правомірної дії – юридичного факту) та події як юридичний факт; правові режими та первинні юридичні засоби, що їх складають (пільги, заохочення, дозволи, заборони, покарання, обов'язки та ін.); правовідносини та юридичну практику; правосвідомість та правову культуру; законність та правопорядок; юридичну науку та освіту (та їх структури) і т. ін. До других в основному відносяться негативні, протиправні явища (злочини та інші правопорушення; їх суб'єкти та кримінальні структури; корупція, зловживання, деформації правосвідомості, що відображаються у правовому нігілізмі, ідеалізмі, популізмі; помилки у праві та інші перешкоджаючі позитивній юридичній діяльності фактори) [15, с. 19].

Розглядаючи питання про співвідношення понять «правове життя» і «правова система», А. В. Малько цілком справедливо зауважує, що таким чином правова система виступає лише складовою нормативно-впорядковуючою частиною правового життя, оскільки останнє явище (та поняття) ширше аніж перше. Елементами правової системи, вважає він, виступають, перш за все, ті, що необхідні для процесу правового регулювання, цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку суб'єктів [15, с. 25]. На його думку, правова система створює умови для нормального плину правового життя, забезпечення його стабільності, нейтралізації й витіснення з нього негативних юридичних явищ (правопорушень, зловживань тощо). Інакше кажучи, стосовно правового життя вона відіграє організуючу роль, надає йому певної єдності, відповідних правовимірних засад.

Як правильно підкреслює Т. В. Кухарук, «...будучи стороною правового життя, правова система виступає як внутрішньо організована, динамічна цілісність, що складається з процесів та дій, які ведуть до освіти та вдосконалення правових явищ та взаємозв'язків між ними» [11, с. 10].

У зв'язку з цим категорія «правове життя» дозволяє

достатньо масштабно оцінювати правову дійсність як позитивного, так і негативного плану. Подібна категорія сьогодні доволі затребувана, тому що надає правовим реаліям, що її відображають, певну цілісність. Адже у будь-якому житті, в тому числі й правовому, існують різноспрямовані явища та процеси, як позитивні, так і негативні.

Отже, поняття «юридична надбудова» демонструє місце та роль правових засад у соціальної системі відносно лише економічного базису, поняття ж «правове життя», включаючи юридичну надбудову, акумулює в собі й усі інші аспекти буття права – релігійний, національний та ін.

Якщо поняття «правове середовище» означає лише специфічну правову атмосферу, сукупність відповідних умов, в рамках яких здійснюється юридична діяльність, то категорія «правове життя» – юридичну частину соціальної життєдіяльності, всі форми й види прояву та реалізації права, все те, що відбувається в суспільстві і стосується юридичної сфери.

Якщо механізм правового регулювання – категорія, що покликана відображати переважно функціональний, поведінковий бік права, процес його дії, то поняття «правове життя» – це ще й інституційні засади

права. Механізм правового регулювання – це сукупність узятих в єдності найбільш важливих (але далеко не всіх) юридичних засобів, які здійснюють регулятивний вплив на суспільні відносини. Поняття ж «правове життя» включає в себе всі юридичні засоби, всю правову дійсність, так би мовити, весь існуючий побут.

Як вірно підкреслили Ю. О. Тихомиров та І. В. Котелєвська, «...часто на практиці та в теорії застосовується низка понять, які відображають різні сторони правового життя суспільства. До їх числа відносяться поняття «право», «правова система», «законність», «правові акти», «норми права» та ін. [21, с. 7].

У змісті правового життя провідним елементом можна назвати правові акти, оскільки саме в них відображаються, перш за все, юридичне буття, саме в них живе право [15, с. 27]. У повсякденній дійсності громадяни зустрічаються не з правом взагалі, а з правовими актами, яких існує велика кількість. Останні виступають основною частиною правового життя в силу того, що вони являють собою найважливіші засоби задоволення інтересів суб'єктів, найбільш розповсюджені та відчутні форми його прояву.

Виходячи з цього, суть правового життя можливо розкрити, дослідивши природу юридичних документів, за допомогою яких певні особи досягають тих чи інших цілей, задовольняють конкретні інтереси [23, с. 10].

Наприклад, досліджуючи тексти таких актів, як Руська правда (в різних редакціях), Судебники, інші важливі пам'ятники давньоруського права, ми дізнаємося і про значні історичні події того періоду, оскільки правове життя – це певне дзеркало життя суспільства в цілому. У правових актах-документах містяться цінні та концентровані (узагальнені) відомості про культуру конкретного народу, його побут, відображається своєрідність суспільного політичного укладу [13, с. 124].

Отже, правове життя та правова система є юридичними поняттями, які відображають найбільш високий рівень узагальнення правової матерії. Вони охоплюють усі правові явища суспільства. Однак категорія «правове життя» все ж характеризує та визначає найбільш загальний рівень правової системи суспільства, розглядає найбільш узагальнені форми виразу правової дійсності. Крім того, правова система конкретного суспільства характеризується певними еле-

ментно-структурним принципом побудови, наділена чіткою формалізованою структурою, має свої завдання, цілі, суворо визначені базові принципи, юридичні ідеали та філософсько-правові будови, закріплює особливості правосвідомості та правової культури. Існування будь-якої соціальної системи передбачає наявність її основних завдань та досягнення нею певної цілі. Правова системи здійснює на суспільні відносини нормативно-організаційний вплив, таким

чином вона забезпечує регулювання відносин у державі. Таке регулювання є властивістю системи, оскільки може виявлятися тільки у вигляді взаємодії її елементів.

Таким чином, ні встановлення міцного правопорядку, ні досягнення ефективного правового регулювання категорія «правове життя» забезпечити не може. У зв'язку з цим розглядувані категорії необхідно розмежовувати, допускаючи їх існування та взаємозбагачення.

Список літератури: 1. Актуальные проблемы теории государства и права : учеб. пособие / отв. ред. Р. В. Шагиева. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2011. – С. 393. 2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения: моногр. / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 752 с. 3. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 576 с. 4. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия: некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи : учебник / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2000. – 642 с. 5. Байтин М. И. Правосвязующее звено между политической властью, государством и правовой системой общества / М. Н. Байтин // Вопр. теории гос-ва и права: личность, право, правовая система. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – С. 34–48. 6. Гойман-Калинский И. В. Элементарные начала общей теории права : учеб. пособие / И. В. Гойман-Калинский, Г. И. Иванец, В. И. Червонок. – М. : Проспект, 2003. – 489 с. 7. Загальна теорія держави і права / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с. 8. Ильин И. А. О сущности правосознания : моногр. / И. А. Ильин. – М. : Проспект, 1993. – С. 37. 9. Кудрявцев В. Н. Право: развитие общего понятия / В. Н. Кудрявцев, А. М. Васильев // Сов. гос-во и право. – 1985. – № 7. – С. 12. 10. Кульчар К. Основы социологии права : учебник / К. Кульчар. – М. : Проспект, 1981. – С. 82. 11. Кухарук Т. В. Правовая система и систематика законодательства : автореф. дис. на стиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Т. В. Кухарук. – СПб., 1998. – С. 10. 12. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук. / Л. А. Луць. – К., 2004. – 56 с. 13. Малько А. В. Теория правовой политики : моногр. / А. В. Малько. – М. : РИОР ; ИНФРА-М, 2012. – 346 с. 14. Малько А. В. «Правовая жизнь» и «правовая система»: соотношение понятий / А. В. Малько, В. А. Затонский // Правовая политика и правовая жизнь. – 2006. – № 2. – С. 6–20. 15. Малько А. В. Основы правовой политики : учеб. пособ. [для магистрантов] / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин. – М. : РИОР ; ИНФРА-М, 2013. – 170 с. 16. Матузов Н. И. Право как центральный элемент и нормативная основа правовой системы / Н. И. Матузов // Вопр. теории гос-ва и права. – 1988. – № 18. – С. 26–49. 17. Миколенко Я. Ф. Право и формы его проявления / Я. Ф. Миколенко // Сов. гос-во и право. – 1965. – № 7. – С. 51–72. 18. Михайловский И. В. Очерки философии права : акад. курс : [в 3-х т. – Т. 1; изд. 2-е, перераб. и доп.] / отв. ред. И. В. Михайловский. – Томск, 1914. – 338 с. 19. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : курс лекций / А. В. Поляков. – СПб. : Изд. дом СПб. гос. ун-та, 2004. – 864 с. 20. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые

ПРОБЛЕМЫ ЗАКОННОСТИ

системы современности) : учебник / под ред. В. А. Туманова. – М. : Юрист, 2004. – 448 с.
21. Тихомиров Ю. А. Правовые акты : учебн.-практ. и справ. пособие / Ю. А. Тихомиров, И. В. Котелевская. – М., 1999. – С. 7. 22. Тиунова Л. Б. Системные связи правовой действительности: моногр. / Л. Б. Тиунова. – СПб., 1993. – С. 53. 23. Файнберг М. М. Модернизация правовой системы Российской Федерации: проблемы теории и практики : автореф. дис. на стиск. учен. степени канд. юрид. наук / М. М. Файнберг. – Ростов н/Д., 2008. – 36 с.

СООТНОШЕНИЕ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ С ДРУГИМИ ЮРИДИЧЕСКИМИ ПОНЯТИЯМИ Хаустова М. Г.

В статье анализируется понятие правовой системы и ее взаимоотношения с другими юридическими феноменами правовой действительности, такими как правовая надстройка, механизм правового регулирования, правовая действительность и правовая жизнь. Определены их общие признаки, объем охваченных правовых категорий, структура и взаимное влияние юридических феноменов друг на друга и на общественные отношения в целом.

Ключевые слова: правовая система, правовая надстройка, механизм правового регулирования, правовая жизнь, правовая действительность, правовая среда.

RELATNIONS BETWEEN THE LEGAL SYSTEM AND OTHER LEGAL NOTIONS Haustova M. G.

The article has analysed the notion of legal system, its relationship with such legal phenomenon as legal superstructure the mechanism of legal control, legal reality and legal life, The author has determined their common features, strycture and mutual in fluence of legal phenomenon on each other and on the social relations as a whole.

Key words: legal system, legal superstructure, mechanism of legal control, legal life, legal reality, legal envizonment.

Надійшла до редакції 02.02.2013 р.